

САМОРЕГУЛЮВАННЯ ШВИДКОСТІ ОБЕРТАННЯ ІНСТРУМЕНТА ПІД ЧАС ФІНІШНОЇ АБРАЗИВНОЇ ДОВОДКИ ДЕТАЛЕЙ КУЛЬПОПОДІБНОЇ ФОРМИ

Досліджувано кінематику та динаміку фінішної абразивної доводки деталей кульпоподібної форми вільною притиркою для випадку, коли профілі деталі й притира цілком узгоджені один з одним за формою. Запропоновано аналітичні вирази для опису залежності швидкості вільного обертання притира від кінематично-геометричних і силових параметрів процесу. Подано результати комп'ютерного моделювання швидкості вільного обертання притира в залежності від поточної ширини кільцевої зони контакту, передатного відношення – від коефіцієнта різання, розподілу модуля швидкості різання в межах кільцевої зони контакту для випадку алмазної доводки поверхні кульпоподібної керамічної голівки діаметром 32 мм з оксиду алюмінію.

Сучасна технологія фінішної абразивної обробки деталей кульпоподібної форми вільною притиркою [1–2] заснована на формуванні точної сферичної поверхні при одночасному обертанні деталі та чашково-го притира, що пружно притискається до неї через шарнір. Крім цього, вісь притира проходить через вісь обертання деталі і нахилена до осі утворюваної сфери під кутом. Шарнірне кріплення притира забезпечує його вільну самоустановку увігнутою робочою поверхнею на деталі з контактом по кільцевій зоні притирання. Завдяки розташуванню осей обертання тіл, що притираються, під кутом не потрібно приму-сового обертання притира (рис. 1).

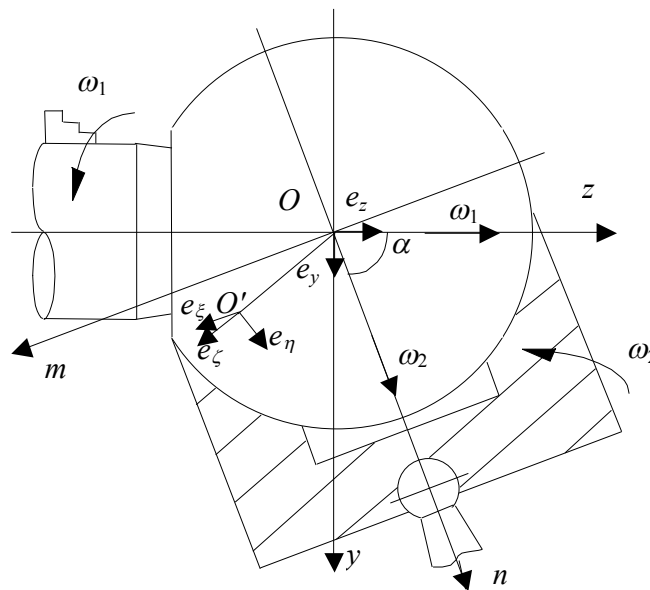

Рис. 1. Схема алмазно-абразивного доведення деталі кульпоподібної форми

Притир і деталь є тут елементами нижчої кінематичної пари 3-го класу з силовим замиканням [2], тому що мають три ступеня взаємної рухливості і стикаються по поверхні. Повідець притира конструктивно зв'язує його з кульовим шарніром, що також є кінематичною парою 3-го класу. Він передає тиск повідця на притир, що у такий спосіб силовим замиканням утримується між двома елементами різних кінематичних пар 3-го класу: оброблюваною деталлю, з одного боку, і кульовим шарніром повідця – з іншого. Під час зняття припуску з деталі і зносу притира профіль останнього узгоджується за формою з профілем деталі. При цьому в міру наближення форми деталі до сферичної та збільшення ступеня її прилягання до увігнутої робочої поверхні притира співвідношення кутових швидкостей обертання ланки, яку ведуть (притира), і ланки, що веде (деталі), збільшується з 0,6 до 0,9 [2].

Таку технологію використовують, наприклад, для алмазного доведення кульової поверхні керамічних голівок протезів з оксиду алюмінію, що застосовуються у хірургії тазостегнового суглоба. Вимоги до точності форми і швидкості кульової поверхні голівок діаметром 32,00_{-0,02} мм або 28,00_{-0,02} мм: відхилення форми не більше 5 мкм; шорсткість поверхні $R_a = 0,16...0,08$ мкм.

Для такого процесу фінішної алмазно-абразивної обробки, як і взагалі для будь-якого процесу вільної притирки, характерний складний взаємний вплив основних технологічних параметрів (тобто характеристик процесу, пряме регулювання яких можливе) і технологічних чинників, що піддаються тільки непрямому керуванню. З позицій теорії абразивного зношування змінювання радіусів кривизни притира і деталі в результаті знімання матеріалу з їхніх поверхонь залежить від розподілу контактного тиску і поля швидкості різання (відносного руху) у кільцевій зоні притирання, що обумовлені змінюванням кінематичної перемінної процесу – швидкості вільного обертання притира. Крім впливу на поле векторів швидкості відносного руху і знос тіл, швидкість вільного обертання притира визначає епюру дотичних навантажень і, таким чином, є причиною перерозподілу контактного тиску, зміни сили інерції, що діє на вільно обертовий притир, і моменту зчеплення притира з обертовою деталлю. Від сил фрикційної взаємодії поверхонь, що контактують, у свою чергу, залежить сама кінематична змінна процесу (рис. 2).

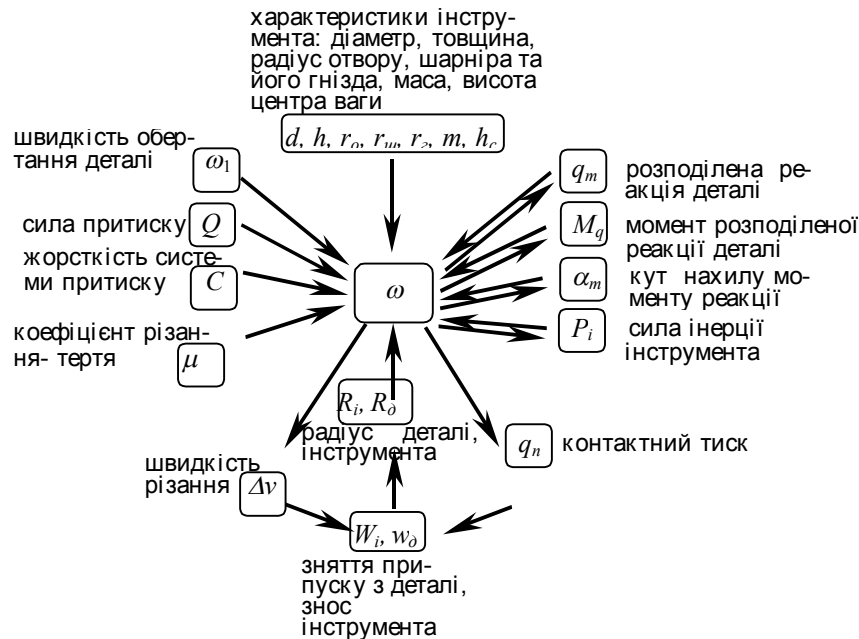

Рис. 2. Взаємний вплив технологічних параметрів і факторів процесу

До останнього часу для приблизного розрахунку результатів процесу вільної притирки використовували усереднені показники швидкості різання і тиску – сутність кінематично-геометричного підходу, запропонованого М.М. Семибратовим. У межах такого підходу використовується швидкісний коефіцієнт – відношення осередненої відносної швидкості для даної кільцевої зони деталі до осередненої відносної швидкості для центра деталі, а також середнє контактне навантаження [2], а вплив фрикційної взаємодії поверхонь і виникаючих при цьому дотичних навантажень цілком ігнорується. Тому відомий підхід не дозволяє встановити кількісні залежності та дослідити взаємний вплив дотичних навантажень і швидкості вільного обертання притира. Встановлення ж таких залежностей дозволяє закласти передумови для точного розрахунку результатів обробки і є актуальною задачею.

Під час аналітичного дослідження кінематики процесу зробимо ряд припущень, що спростують задачу. Будемо розглядати "ідеальну" кінематичну пару "інструмент–деталь", тобто без відхилень форми і розмірів, у момент, коли профілі притира і деталі цілком узгоджені, тобто кільцева зона контакту має максимально можливі розміри. Пружні деформації кульоподібної деталі не враховуємо, оскільки модуль пружності керамічного матеріалу деталі набагато вище модуля пружності матеріалу притира. У зв'язку з дискретністю контакту притира і деталі через прошарок, що вміщує абразивні частинки, деформації поверхневих прошарків швидко загасають по глибині (принцип Сен-Венана) [4]. Оскільки розміри зони контакту можна зіставити з розмірами тіл, що контактують, більш податливе з тіл (притир) можна розглядати як балку або плиту на двошаровій пружній основі [5]: для достатньо тонкого поверхневого прошарку пружні переміщення визначаються гіпотезою Вінклера щодо їхньої пропорційності тиску тільки на аналізованому елементі поверхні; для нижнього прошарку набагато більшої товщини пружні переміщення визначаються функціями горизонтального і вертикального розподілів. Обертання деталі характеризує кутова швидкість ω_1 , обертання притира – ω_2 , отже їх співвідношення має вигляд $v = \omega_2 / \omega_1$. Будемо вважати також, що відмінність змінної ω_2 від кінематичного значення мала. Ця відмінність пояснюється тертям у гнізді шарніра повідця, що гальмує власне обертання притира, а також впливом гіроскопічного

моменту, що виникає під час прикладення безупинно чинної сили до осі симетрії гіроскопа – притира, що обертається. Слід зазначити, що вплив моменту тертя в шарнірі повідця викликає лише незначні прослизання, і кінематика притира майже ідеально залежить від сил зчеплення в контакт з деталлю і гіроскопічного моменту. Вплив мастила і зміну радіусів кривизни притира і деталі, що обумовлені їхнім зношуванням, також не враховуємо. У визначених у такий спосіб умовах використовуємо для випадку контакту тіл із прослизанням і тертям відомі співвідношення, що пов'язують збільшення відносних дотичних зсувів для моменту часу t із дотичним навантаженням тертя в момент часу $(t + dt)$ – у тих точках зони контакту, де є ненульові збільшення відносних дотичних зсувів дотичні навантаження тертя досягають добутку тиску на коефіцієнт тертя, а їх напрямок збігається з цими збільшеннями, тобто

$$|\sigma_\tau| = -\mu\sigma_n \times du_\tau / |du_\tau| \text{ при } |du_\tau| > 0.$$

Тут μ – коефіцієнт тертя (постійний); du_τ – збільшення відносних дотичних зсувів:

$$du_\tau = d(u_\tau^+ - u_\tau^-) + dw,$$

де $u_\tau^\pm$ – пружні дотичні зсуви поверхонь тіла і пружної основи, w – їхні відносні переміщення як абсолютно жорстких. Таким чином, момент сил зчеплення, так само як і гіроскопічний момент, як функції кінематичної змінної ω_2 у момент часу t , є аргументи у функції тиску в момент часу $(t + dt)$. Саме в такій спрощеній постановці, проте такій, що має фізичний зміст, і будемо вирішувати задачу визначення кінематичної змінної ω_2 .

Для цього пов'яжемо з центром O деталі радіуса R нерухому ортогональну систему координат $Oxuz$ таку, щоб вісь Oz збігалася з віссю обертання деталі. При цьому осі Oy надамо напрямок в площині перетинання осей обертання притира і деталі. Тут e_x, e_y, e_z є одиничні вектори базису, що відповідає руху деталі. Відповідно пов'яжемо з геометричним центром кривизни O притира ортогональну систему координат $Olmn$ так, щоб вісь On збігалася з його віссю обертання (рис. 1). Осі On і Oz перетинаються під кутом α , а вісь Ol спрямована вздовж нормалі до них. Тут e_l, e_m, e_n є одиничні вектори базису, що відповідає руху притира. У загальному випадку вектор кутової швидкості притира дорівнює:

$$\omega = \omega_l e_l + \omega_m e_m + \omega_n e_n,$$

де $e_n = e_z \cdot \cos\alpha + e_y \cdot \sin\alpha$ – одиничний вектор, спрямований уздовж осі обертання притира; $e_l = e_x$ – одиничний вектор, перпендикулярний площині перетинання осей обертання притира і деталі; $e_m = e_z \cdot \sin\alpha - e_y \cdot \cos\alpha$ – одиничний вектор, спрямований вздовж нормалі до площини, у якій лежать згадані раніше вектори.

Оскільки притир утримується силовим замиканням між двома елементами різних кінематичних пар – оброблюваною деталлю, з одного боку, і кульовим шарніром повідця – з іншого, – під час відносного переміщення поверхонь деталі і притира на останній починає діяти момент сил різання – взаємодії тертя. Дія цього моменту призводить, образно висловлюючись, до "розклинювання", розкриття стику в гнізді шарніра повідця за рахунок пружних деформацій у системі пружного притискання притира до деталі і відповідно до кутового дотичного зсуву притира уздовж поверхні деталі. Величина цього зсуву залежить від жорсткості системи пружного притиску притира й у той же час визначає положення центра ваги притира щодо осі його обертання, а значить і діючу на притир у напрямку цього зсуву відцентрову силу інерції, що викликає гіроскопічний момент. Дія сили інерції сприяє подальшому розкриттю стику доти, доки не наступить рівновага активних сил і сил реакції зв'язків, що діють на притир, а також їхніх моментів, тобто

$$F + R = 0; \tag{1}$$

$$\sum M_{m.O} = (Q + c \cdot \Delta h) r_u \sin(\gamma_u + \gamma) - M_v - P_i h_c = 0, \tag{2}$$

де F, R – рівнодіючі активних сил і реакцій зв'язків; $M_{m.O}$ – моменти активних сил і реакцій зв'язків відносно т. O , центра кривизни сферичної деталі; Q – сила притиску притира до деталі; c – жорсткість системи пружного притиску притира; Δh – розмір осьового зміщення повідця; r_u – радіус шарніра повідця; γ_u – кутова координата поточної точки торкання шарніра повідця і шарнірного гнізда притира; γ – кут зсуву осі обертання притира; M_v – сумарний момент розподіленої реакції з боку деталі; P_i – сила інерції, що діє на притир; h_c – координата центра ваги притира (рис. 3).

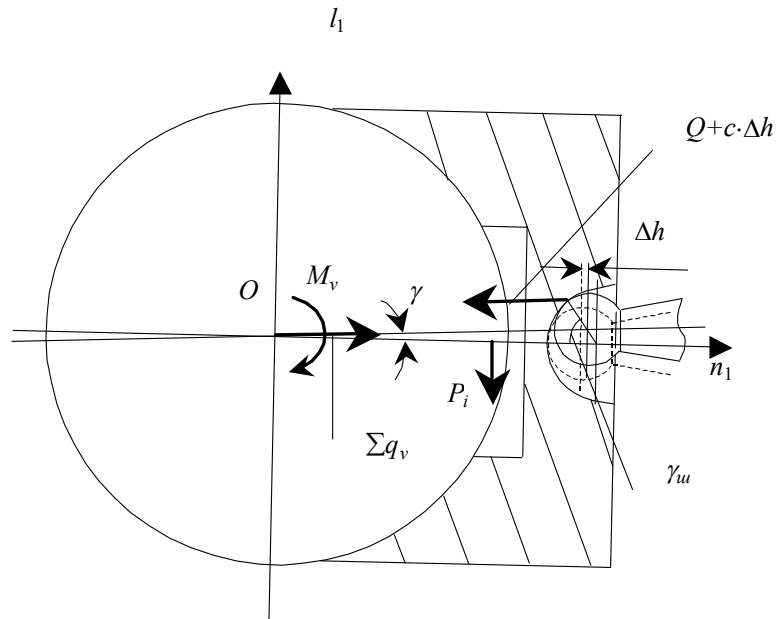

Рис. 3. Схема до розрахунку пружного відтискання притира

За співвідношеннями (1) і (2) можна визначити невідому кінематичну змінну ω_2 ; складові рівнодіючих активних сил і реакцій зв'язків.

Для цього розглянемо розподіл швидкостей ковзання на кільцевій площадці контакту. Пов'яжемо з довільною точкою M в зоні контакту притира і деталі ортогональну систему координат $O'\xi\eta\zeta$ так, щоб центр O' збігався з точкою M , осі $O'\xi$ і $O'\eta$ утворювали площину, дотичну до сферичної поверхні в точці M , а вісь $O'\zeta$ була спрямована від центра деталі вздовж нормалі до неї. При цьому осі $O'\xi$ і $O'\eta$ спрямуємо відповідно уздовж і поперек кільцевої площадки контакту.

У цій системі координат складові вектора швидкості взаємного ковзання тіл в зоні контакту (швидкості різання) можуть бути визначені, як різниця складових швидкостей поверхонь притира і деталі:

$$\begin{cases} \Delta v^\xi = v - v_2^\xi = -\omega_1 \cdot R \cdot (\cos \gamma_{z\eta} - q \cdot \cos \gamma_{n\eta}); \\ \Delta v^\eta = v_1^\eta - v_2^\eta = -\omega_1 \cdot R \cdot \cos \gamma_{z\xi}, \end{cases} \quad (3)$$

а після підстановки виразів для спрямовуючих косинусів модуль вектора відносної швидкості складе:

$$|\Delta \mathbf{v}| = \omega_1 \cdot R \cdot \sin \alpha \cdot \sqrt{\cos^2 \varphi + \left[\sin \varphi \cdot \cos \theta - \left(\frac{q}{\sin \alpha} - ctg \alpha \right) \cdot \sin \theta \right]^2},$$

де спрямовуючі косинуси, що пов'язують базис руху деталі і базис, що відповідає рухові тіл, для довільної точки M , положення якої характеризують кути φ , θ , рівні відповідно:

$$\begin{aligned} \cos \gamma_{z\xi} &= -\cos \varphi \cdot \sin \alpha; \\ \cos \gamma_{z\eta} &= \sin \theta \cdot \cos \alpha + \cos \theta \cdot \sin \varphi \cdot \sin \alpha; \\ \cos \gamma_{n\eta} &= \sin \theta, \end{aligned}$$

і отримані в результаті перетворень координат, суть яких викладена в роботі [5], пов'язаних у нашому випадку з поворотом системи координат $O'\xi\eta\zeta$ навколо осі $O'\zeta$ на кут θ , її наступним поворотом навколо осі $O'\zeta$ на кут $(\pi/2 + \varphi_0)$, і нарешті поворотом навколо осі Ox на кут α . У виразах індекс ξ вказує на кут між векторами e_x, e_y, e_z і вектором e_ξ , індекс η – на кут між цими векторами і вектором e_η , а індекс ζ – на кут між цими ж векторами і вектором e_ζ .

Розподіл швидкостей прослизання відповідно до (3) призведе до виникнення складової дотичного навантаження, обумовленої взаємним переміщенням притира і деталі. В зоні їхнього контакту цей перерозподіл викликає перерозподіл спочатку осесиметричного розподілення навантаження q_0 – реакції з боку деталі, обумовленої дією сили притиску Q , а також зміну кінематичної змінної процесу ω_2 . Останні можуть бути розраховані методом послідовних наближень.

Дійсно, у результаті статичного навантаження притира силою притиску Q розподілене навантаження q_0 на довільному елементі поверхні контакту радіусом кривизни R , положення якого характеризує кут θ , є сума нормальної і дотичної складових:

$$\mathbf{q}_\rho = q_\rho^\zeta \cdot \mathbf{e}_\zeta + q_\rho^\eta \cdot \mathbf{e}_\eta,$$

де $q_\rho^\zeta = q_o \cdot \cos\theta$; $q_\rho^\eta = q_o \cdot \sin\theta$; $q_o = \frac{Q}{S} = \frac{Q}{\pi R^2 (\cos\theta_1 - \cos\theta_2)}$ – відповідно нормальна і дотична

складові, а також середнє значення розподіленого навантаження; S – площа проєкції площадки контакту на площину, нормальну осі обертання притира; θ_1, θ_2 – значення граничних кутів кільцевої площадки контакту. Тоді сумарне дотичне навантаження при взаємному переміщенні притира і деталі запишеться в такий спосіб:

$$\mathbf{q}^\tau = q_v^\xi \cdot \mathbf{e}_\xi + (q_v^\eta + q_\rho^\eta) \cdot \mathbf{e}_\eta,$$

де $q_v^\xi = -\mu q_\rho^\zeta \frac{Dv^\xi}{|Dv|}$; $q_v^\eta = -\mu q_\rho^\zeta \frac{Dv^\eta}{|Dv|}$; μ – коефіцієнт тертя–різання, або з урахуванням перетворення координат при переході в систему координат $Olmn$:

$$\mathbf{q}^\tau = q_l^\tau \cdot \mathbf{e}_l + q_m^\tau \cdot \mathbf{e}_m + q_n^\tau \cdot \mathbf{e}_n, \tag{4}$$

де

$$q_l^\tau = -q_v^\xi \cdot \sin\varphi + (q_v^\eta + q_\rho^\eta) \cdot \cos\varphi \cdot \cos\theta - q_\rho^\zeta \cdot \cos\varphi \cdot \sin\theta;$$

$$q_m^\tau = q_v^\xi \cdot \cos\varphi + (q_v^\eta + q_\rho^\eta) \cdot \sin\varphi \cdot \cos\theta - q_\rho^\zeta \cdot \sin\varphi \cdot \sin\theta;$$

$$q_n^\tau = -(q_v^\eta + q_\rho^\eta) \cdot \sin\theta - q_\rho^\zeta \cdot \cos\theta.$$

Знаючи розподіл сумарного дотичного навантаження, можна знайти в першому наближенні силу F_v і момент M_v , що виникають при взаємному переміщенні поверхонь притира і деталі:

$$\mathbf{F}_v = \iiint_G (q_l^\tau \cdot \mathbf{e}_l + q_m^\tau \cdot \mathbf{e}_m + q_n^\tau \cdot \mathbf{e}_n) dldmdn;$$

$$M_v = [\mathbf{q}^\tau \cdot \mathbf{r}] = \iiint_G \begin{vmatrix} \mathbf{e}_l & \mathbf{e}_m & \mathbf{e}_n \\ q_l^\tau & q_m^\tau & q_n^\tau \end{vmatrix} dldmdn,$$

звідки складові моменту M_v у системі координат $Olmn$ будуть мати вигляд:

$$M_v^l = R \iiint_G (q_m^\tau \cos\theta - q_n^\tau \sin\theta \sin\varphi) dldmdn;$$

$$M_v^m = R \iiint_G (q_l^\tau \cos\theta - q_n^\tau \sin\theta \cos\varphi) dldmdn; \tag{5}$$

$$M_v^n = R \iiint_G (q_l^\tau \sin\theta \sin\varphi - q_m^\tau \sin\theta \cos\varphi) dldmdn.$$

Далі може бути визначена з (1) і (2) з урахуванням (5) швидкість вільного обертання притира ω_2 , а також тепер уже косонахилене розподілення навантаження q_m – реакція з боку деталі на дію сили притиску Q і моменту M_v :

$$\omega_2 = \sqrt{\frac{(Q + c \cdot \Delta h) \cdot r_{uu} \cdot \sin(\gamma_{uu} + \gamma) - M_v^{lm}}{m_u \cdot r_c \cdot (h_c + h_{uu})}}.$$

Оскільки епюри розподіленої реакції q_m у будь-якому перетині, нормальному вектору моменту M_v , відрізняються лише граничними значеннями аргумента, запишемо закон зміни q_m у системі координат

$O_l m_1 n_1$, отриманої поворотом системи координат $Olmn$ навколо осі On на кут $\alpha_v = \arctg \frac{M_v^l}{M_v^m}$, попере-

дньо виключивши вплив кривизни поверхні контакту:

$$\mathbf{q}_M = 2l_1 (q_0 + k \cdot m_1) \cdot \mathbf{e}_{n_1}, \tag{6}$$

де k – лінійний коефіцієнт, що визначається з умови (2) з урахуванням (5).

Вираз (6) треба враховувати при визначенні з (4) сумарного дотичного навантаження під час другого і наступних наближень.

Як результат комп'ютерного моделювання отримані графіки залежності швидкості вільного обертання притира від умов взаємодії тертя–різання (коефіцієнта μ) (рис. 4, а), передатного відношення від поточної ширини кільцевої площадки контакту (рис. 4, б), розподілу модуля швидкості різання в межах кі-

льцевої площадки контакту чашкового притира і деталі кульоподібної форми (рис. 4, в), а також залежність моменту сил зчеплення M_v (рис. 4, з) і кута його нахилу α_m (рис. 4, д).

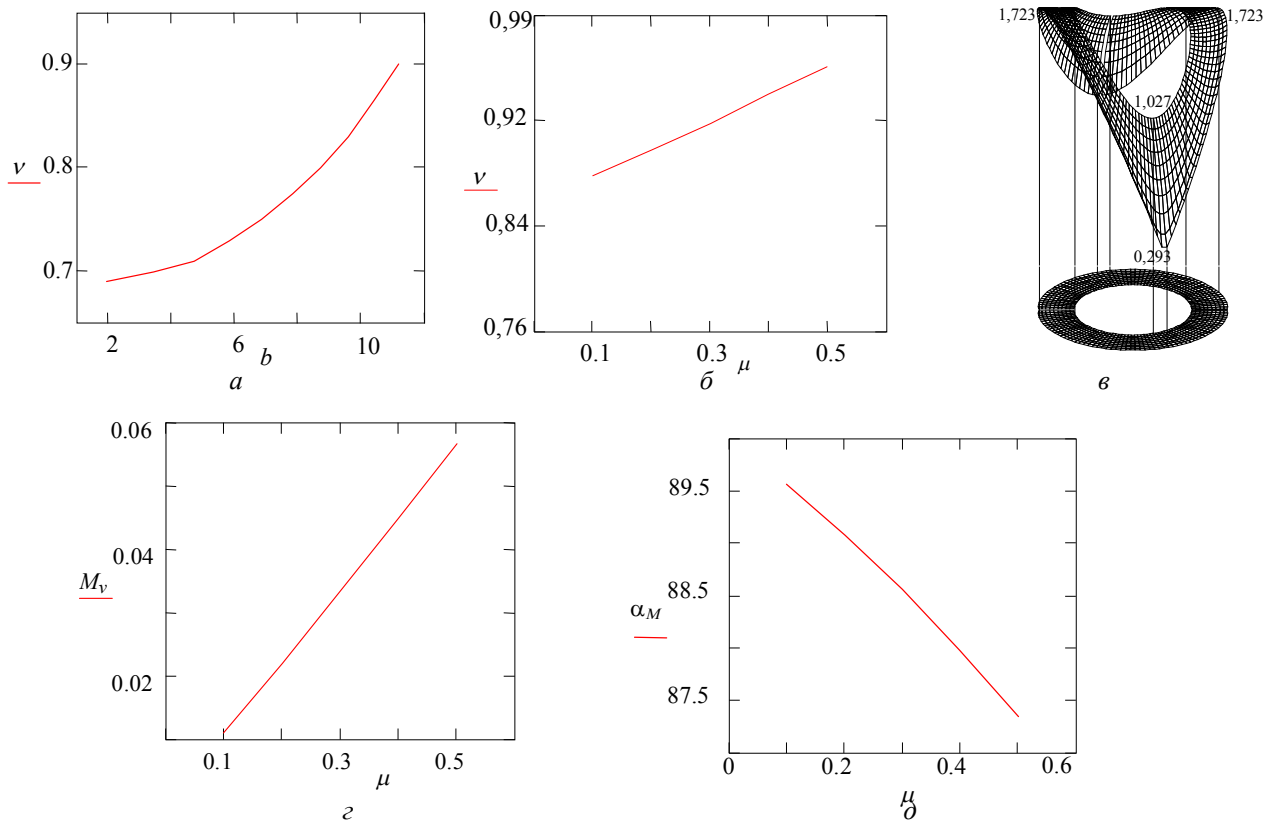

Рис. 4. Залежність співвідношення v від ширини кільцевої зони (а), коефіцієнта тертя (б), епюри модуля швидкості різання (в), а також залежність моменту сил зчеплення M_v (з) і кута його нахилу α_m (д)

Таким чином, описаний вище алгоритм дозволяє розрахувати кінематичну змінну процесу – швидкість вільного обертання притира ω_2 – в залежності від кінематично-геометричних і силових параметрів процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орлов П.М. Технологічне забезпечення якості деталей методами доведення. – М.: Машинобудування, 1988. – 384 с.
2. Технологія оптичних деталей / В.Г. Зубаков, М.М. Семибратов, С.К. Штандель; Під ред. М.М. Семибратова. – 2-е вид. – М.: Машинобудування, 1985. – 368 с.
3. Дьомкін Н.Б. Контактвання шорсткуватих поверхонь. – М.: Наука, 1970. – 228 с.
4. Власов В.З., Леонтьєв М.М. Балки, плити й оболонки на пружній основі. – М.: Фізматгіз, 1960.
5. Сохань С.В. Про поле швидкості різання при абразивній обробці кульоподібних деталей // Надтверді матеріали. – Київ, 1999. – № 5. – С. 49–56.

СОХАНЬ Сергій Васильович – кандидат технічних наук Інституту надтвердих матеріалів імені В.М. Бакуля НАН України, старший науковий співробітник.

Наукові інтереси:

- фінішна алмазно-абразивна обробка прецизійних плоских та кульоподібних поверхонь з складно-оброблюваних матеріалів (кераміки тощо);
- викінчувально-зміцнююча обробка алмазним вигладжуванням.

Домашня адреса:

03179, Україна, м. Київ, вулиця Миколи Ушакова, 20А, кв. 57, сл. тел. 468 – 8626

Подано 12.08.2000

Сохань С.В. Саморегулювання швидкості обертання інструмента під час фінішної абразивної доводки деталей кульоподібної форми

Sokhan'S.V. A self-regulation of a velocity of tool's gyration at finishing abrasive machining of parts of the spherical shape

УДК 621.922.079:678

Саморегулирование скорости вращения инструмента во время финишной абразивной доводки деталей шарикоподобной формы / С.В. Сохань

Исследовано кинематику и динамику финишной абразивной доводки деталей шарикоподобной формы свободной притиркою для случая, когда профили детали и притира целиком согласованы друг с другом по форме. Предложены аналитические выражения для описания зависимости скорости свободного вращения притира от кинематически-геометрических и силовых параметров процесса. Поданы результаты компьютерного моделирования скорости свободного вращения притира в зависимости от поточной ширины кольцевой зоны контакта, передаточного отношения – от коэффициента резания, деления модуля скорости резания в границах кольцевой зоны контакта для случая алмазной доводки поверхности шарикоподобной керамической головки диаметром 32 мм из оксида алюминия.

УДК 621.922.079:678

A self-regulation of a velocity of tool's gyration at finishing abrasive machining of parts of the spherical shape / S.V. Sokhan'

The kinematics and dynamics of finishing abrasive machining of parts of the spherical shape by a free abrading for a case is studied, when the profiles of a part and tool are completely compounded with each other under the shape. The analytical expressions for exposition of association of a velocity of free tool's gyration from kinematics, geometrical and force parameters of process are offered. For a case of diamond finishing of the spherical surface of a ceramic head by a diameter of 32 mm from adamant the outcomes of computer simulation are submitted for a velocity of tool's free gyration depending on a flowing breadth of a ring area of contact. The dependence of reduction ratio on coefficient of cutting, as well as allocation of the module of a cutting speed in limits of a ring contact's area are submitted too.